

بررسی مصادیق رزق و روزی از منظر آیات و روایات

زهره محمدپور^۱

چکیده

رزق و روزی از مفاهیم بنیادین در آموزه‌های قرآن و سنت است که همواره در زندگی فردی و اجتماعی انسان جایگاهی محوری داشته است. در نگاه الهی، روزی تنها در محدوده امور مادی مانند؛ مال، غذا یا تندرستی خلاصه نمی‌شود، بلکه شامل نعمت‌های معنوی همچون؛ ایمان، معرفت، محبت اهل بیت (علیهم‌السلام) و توفیق بندگی نیز می‌گردد. هدف این نوشتار، تبیین جامع مصادیق رزق مادی و معنوی بر پایه‌ی آیات قرآن کریم و احادیث معصومان (علیهم‌السلام) است تا گستره‌ی حقیقی نعمت‌های الهی آشکار شود. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای است. نتایج به‌دست‌آمده بیانگر آن است که رزق مادی در قرآن با تلاش، تقوا و توکل ارتباط مستقیم دارد، درحالی‌که رزق معنوی به‌عنوان رزق برتر، مایه‌ی رشد روح و قرب به خداوند است. در منطق وحی، این دو نوع رزق در کنار هم معنا می‌یابند و ارزش هریک به میزان بهره‌گیری انسان از آن‌ها در مسیر بندگی و کمال بستگی دارد.

واژگان کلیدی: رزق، روزی، قرآن کریم، روایات، رزق مادی، رزق معنوی.

مقدمه

رزق و روزی از اساسی‌ترین مفاهیم در نظام معرفتی اسلام است که ارتباط مستقیمی با ایمان، تقوا، توکل و قضا و قدر الهی دارد. قرآن کریم در آیات متعددی، رزق را از شئون ربوبیت خداوند دانسته و آن را نه تنها به مال و معیشت مادی، بلکه به نعمت‌های معنوی همچون؛ علم، ایمان و هدایت نیز تعمیم داده است. در روایات اهل بیت (علیه‌السلام) نیز این گستره تأیید شده و حتی رزق معنوی بر رزق مادی برتری یافته است. از این‌رو بررسی مصادیق رزق از منظر آیات و روایات، می‌تواند فهم تازه‌ای از مفهوم روزی و شیوه نگرش انسان مؤمن به نعمت‌های الهی ارائه دهد.

^۱. طلبه سطح دو، حضرت الزهراء (سلام الله علیها)، 9712204566.

با وجود تأکید فراوان قرآن و روایات بر مسئله‌ی رزق، برداشت عمومی از آن غالباً محدود به امور مادی است و جنبه‌های معنوی آن کمتر مورد توجه قرار گرفته است. این درحالی است که آیات متعددی مانند: «وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ؛ و رزق شما و آنچه به آن وعده داده می‌شوید، در آسمان است.»^۱ و روایاتی از ائمه (علیهم السلام) نشان می‌دهد که رزق الهی شامل نعمت‌های روحی، علمی و معنوی نیز می‌گردد. مسئله اصلی این است که مصادیق رزق در آموزه‌های وحیانی کدام‌اند و چگونه می‌توان میان رزق مادی و معنوی توازن برقرار کرد؟ این تحقیق می‌کوشد با تکیه بر منابع اصیل دینی، به این پرسش پاسخ دهد و ابعاد مختلف رزق را از منظر وحی و حدیث روشن سازد.

شناخت صحیح از مفهوم رزق، تأثیر عمیقی بر نگرش انسان به زندگی، تلاش، قناعت و رضایت از تقدیر الهی دارد. در روزگار کنونی که نگاه مادی‌گرایانه بر جامعه غلبه یافته، بازخوانی مفهوم رزق از منظر قرآن و حدیث، موجب بازگشت به فهم الهی از نعمت‌ها و اصلاح نظام ارزشی انسان می‌شود. از سوی دیگر، فهم جامع از رزق می‌تواند در حوزه‌های تربیتی، اقتصادی و اخلاقی جامعه اسلامی تأثیرگذار باشد.

پژوهش‌های متعددی درباره‌ی مفهوم رزق انجام شده است، اما بیشتر آن‌ها به تبیین مفهومی یا اقتصادی رزق محدود شده‌اند و کمتر به مصادیق مادی و معنوی رزق به صورت توأمان از منظر قرآن و روایات پرداخته‌اند. از جمله:

1. احمدی، رضا. «بررسی مفهوم رزق در قرآن کریم، فصلنامه پژوهش‌های قرآنی، ۱۳۹۸. (این مقاله به معنانشناسی واژه رزق در قرآن پرداخته است، اما مصادیق روایی را بررسی نکرده است.

2. کاظمی، زهرا. «رزق و روزی از دیدگاه قرآن و اهل بیت (علیه السلام)، مجله علوم حدیث، ۱۴۰۰. (نویسنده به بیان برخی روایات اشاره کرده ولی تفکیک میان رزق مادی و معنوی در ساختار پژوهش وجود ندارد.

3. یوسفی، مهدی. «نقش رزق الهی در تربیت انسان مؤمن، پژوهشنامه معارف اسلامی، ۱۴۰۱. (تمرکز مقاله بر آثار تربیتی رزق است، نه بر مصادیق آن در متون دینی).

وجه تمایز این پژوهش؛ بررسی هم‌زمان آیات و روایات در تحلیل مصادیق رزق مادی و معنوی، تبیین رابطه‌ی میان رزق مادی و رزق معنوی بر پایه‌ی تحلیل مفهومی و تفسیری،

^۱. ذاریات، آیه ۲۲.

ارائه‌ی مدل کاربردی از نگاه قرآن و حدیث به رزق برای بهره‌گیری در زندگی فردی و اجتماعی است.

سؤال اصلی تحقیق؛ مصادیق رزق مادی و معنوی از منظر آیات قرآن و روایات معصومان (علیه‌السلام) کدام‌اند و چه نسبتی میان آن دو برقرار است؟

1. مفهوم‌شناسی

در این بخش به بررسی لغوی و اصطلاحی کلمات می‌پردازیم:

1-1. رزق

واژه‌ی رزق از ریشه‌ی رَزَقَ در زبان عربی به معنای عطا و بخششی است که استمرار دارد.^۱ در لغت، رزق به هر چیزی گفته می‌شود که انسان از آن بهره‌مند گردد، خواه مادی باشد یا معنوی. ابن‌منظور در لسان العرب، رزق را «عطای دائمی خداوند به بندگانش» دانسته و تصریح می‌کند که رزق تنها به خوراک و مال محدود نیست.^۲

در اصطلاح قرآن و روایات، رزق مفهومی گسترده دارد و همه‌ی نعمت‌هایی را شامل می‌شود که خداوند برای بقاء و تعالی انسان مقرر کرده است. از دیدگاه قرآن، روزی‌دهنده حقیقی تنها خداوند است: «إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ؛ بی‌تردید خدا خود روزی‌دهنده و صاحب قدرت استوار است.»^۳

در این نگاه، رزق نه فقط شامل نعمت‌های ظاهری چون؛ مال، سلامتی و خوراک، بلکه شامل نعمت‌های معنوی مانند؛ علم، ایمان و هدایت نیز می‌شود.^۴ لذا؛ رزق عبارت است از هر آنچه به انسان می‌رسد و او در آن تصرف می‌کند، خواه محسوس باشد یا غیرمحسوس، زیرا همه از جانب خداوند تقدیر می‌شود.^۵ بدین ترتیب، رزق در منطق وحی، جلوه‌ای از ربوبیت الهی است که هم جنبه‌ی امتحان دارد و هم نشانه‌ی رحمت پروردگار است.

^۱. راغب اصفهانی، مفردات ألفاظ القرآن، ج ۲، ص ۳۴۵.

^۲. ابن‌منظور، لسان العرب، ج ۱۰، ص ۱۴۱.

^۳. ذاریات، آیه ۵۸.

^۴. طبرسی، مجمع‌البیان، ج ۵، ص ۱۷۵.

^۵. طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۱، ص ۴۹.

2-1. روزی

واژه‌ی روزی در زبان فارسی معادل واژه‌ی «رزق» در عربی است و در اصل به معنای بهره و سهمی است که خداوند برای هر موجود زنده مقدر کرده است. این معنا، گستره‌ای فراگیر دارد و هر آنچه مایه‌ی بقا و رشد انسان در زندگی مادی یا معنوی است را دربر می‌گیرد.^۱ برخی لغت‌شناسان روزی را «آنچه از سوی خداوند برای انسان فراهم می‌شود، چه با تلاش و چه بدون آن» دانسته‌اند.^۲

در اصطلاح قرآنی و روایی، روزی صرفاً به درآمد مالی یا خوراک محدود نمی‌شود؛ بلکه شامل هر نوع فیض الهی است که انسان را در مسیر هدایت و کمال یاری می‌دهد. براین اساس، ایمان، علم، محبت الهی و حتی فرصت بندگی نیز از مصادیق روزی دانسته شده‌اند.^۳ قرآن کریم با تعبیری جامع می‌فرماید: «وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا؛ و هیچ جنبه‌ای در زمین نیست مگر اینکه روزی او بر خداست.»^۴ که نشان می‌دهد تأمین روزی، جلوه‌ای از ربوبیت و تدبیر الهی است.

از نگاه مفسران، روزی در دو بُعد مادی و معنوی جلوه می‌کند؛ بُعد نخست، شامل نعمت‌هایی است که نیاز جسم را برطرف می‌سازد، و بُعد دوم، نعمت‌های روحانی را در بر می‌گیرد که موجب رشد در مسیر قرب الهی می‌شود.^۵

3-1. رزق و روزی

واژه‌های رزق و روزی ریشه‌ای مشترک دارند و هر دو به معنای بخشش و عطای الهی برای تأمین نیازهای انسان به کار می‌روند. در لغت عرب، رزق به هر چیزی گفته می‌شود که انسان از آن بهره‌مند گردد، چه مادی باشد چه معنوی.^۶ ابن‌منظور نیز در لسان العرب رزق را «عطای دائمی خداوند برای بندگان» تعریف کرده و تصریح می‌کند که این مفهوم محدود به مال و خوراک نیست.^۷ در زبان فارسی، روزی معادل رزق است و به معنای سهمی از نعمت‌های الهی

۱. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ج ۲، ص ۳۴۵.

۲. ابن‌منظور، لسان العرب، ج ۱۰، ص ۱۴۱.

۳. طبرسی، مجمع‌البیان، ج ۵، ص ۱۷۵.

۴. هود، آیه ۶.

۵. طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۱، ص ۴۹.

۶. راغب اصفهانی، مفردات ألفاظ القرآن، ج ۲، ص ۳۴۵.

۷. ابن‌منظور، لسان العرب، ج ۱۰، ص ۱۴۱.

که مایه زندگی و رشد انسان می شود به کار می رود.^۱ روزی می تواند حاصل تلاش انسان باشد یا مستقیماً از تقدیر الهی جاری شود و شامل نعمت های جسمی و روحی است.

در اصطلاح دینی، رزق و روزی هر دو مفهومی گسترده دارند و همه ی نعمت های خداوند را دربرمی گیرند که مادی یا معنوی باشند. قرآن کریم می فرماید: «وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا؛ و هیچ جنبه ای در زمین نیست مگر اینکه روزی او بر خداست.»^۲ که نشان می دهد روزی و رزق، جلوه ای از ربوبیت و تدبیر الهی است. علامه طباطبایی نیز بر این باور است که رزق هر چیزی است که برای بقای انسان و رسیدن او به کمال مقرر شده و شامل نعمت های ظاهری و باطنی می شود.^۳

فخر رازی رزق را در دو بُعد مادی و معنوی تقسیم می کند: رزق مادی شامل غذا، مال، فرزند و امنیت است و رزق معنوی شامل علم، ایمان، توفیق عبادت و محبت اهل بیت (علیه السلام) می باشد.^۴ امام علی (علیه السلام) نیز در نهج البلاغه می فرماید: «الرِّزْقُ رِزْقَانِ: رِزْقٌ تَطْلُبُهُ، وَ رِزْقٌ يَطْلُبُكَ؛ روزی بر دو گونه است: یکی آنکه تو در طلبش هستی و یکی آنکه او در طلب توست.»^۵ که نشان می دهد روزی هم می تواند حاصل تلاش انسان باشد و هم مستقیماً از تقدیر الهی بر او نازل شود. به طور کلی، می توان گفت رزق و روزی مفهومی جامع و الهی دارند که همه ی نعمت های خداوند برای انسان را در بر می گیرد، چه مادی و چه معنوی. این نعمت ها نه تنها وسیله ی بقاء و زندگی انسان هستند، بلکه زمینه رشد روحی و قرب به خداوند را نیز فراهم می کنند.

2. مصادیق رزق و روزی

رزق و روزی مفهومی جامع در قرآن و روایات است که تنها محدود به نیازهای مادی انسان نمی شود، بلکه شامل همه ی نعمت های الهی است که به رشد و تعالی انسان کمک می کنند. بررسی مصادیق رزق، علاوه بر نشان دادن گستره ی نعمت های خداوند، به انسان کمک می کند تا جایگاه صحیح خود را در بهره گیری از این نعمت ها بشناسد و تعادل میان زندگی مادی و

^۱. دهخدا، لغت نامه فارسی، ج ۱۱، ص ۵۷۶۱.

^۲. هود، آیه ۶.

^۳. طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۱، ص ۴۹.

^۴. فخر رازی، التفسیر الکبیر، ج ۱۹، ص ۲۸۱.

^۵. نهج البلاغه، حکمت ۳۸۰.

صادق (علیه السلام) فرموده‌اند: «مَنْ آمَنَ بِحُبِّنَا فَقَدْ نَالَ الرِّزْقَ الْأَعْظَمَ»^۱ این بیان نشان می‌دهد که محبت اهل بیت (علیه السلام) و بهره‌گیری از هدایت آنان، علاوه بر ایجاد آرامش روحی، انسان را در مسیر کمال اخلاقی و معنوی هدایت می‌کند. در جمع‌بندی، محبت اهل بیت (علیهم السلام) و هدایت معنوی آنان به عنوان رزق الهی و معنوی، انسان را در مسیر ایمان، اخلاق نیکو و تقرب به خداوند هدایت می‌کند و زمینه بهره‌گیری از دیگر نعم الهی را نیز فراهم می‌سازد.^۲

4. فضایل اخلاقی و عملی

از مهم‌ترین مصادیق رزق معنوی هستند که رفتار و اخلاق انسان را شکل می‌دهند و زمینه‌ی رشد روحی و معنوی او را تقویت می‌کنند. 1. صداقت و راستگویی از پایه‌های اصلی این فضایل است و علاوه بر اعتماد اجتماعی، موجب آرامش وجدان و تقرب به خداوند می‌شود. قرآن کریم می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الصَّادِقِينَ»^۳ و امام علی (علیه السلام) فرموده‌اند: «الْصِّدْقُ مَنجَاةٌ»^۴ صداقت انسان را از ریا و خودخواهی باز می‌دارد و در زندگی فردی و اجتماعی موجب ثبات و اعتماد متقابل می‌شود.^۵

2. صبر و شکیبایی، فضیلتی است که انسان را در برابر مشکلات و سختی‌ها مقاوم می‌سازد و رشد معنوی او را تضمین می‌کند. قرآن می‌فرماید: «وَأَصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ»^۶ و امام علی (علیه السلام) فرموده‌اند: «الْصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرَجِ»^۷ صبر علاوه بر اثرات روحی، موجب تقویت ایمان و ارتقای کیفیت تصمیم‌گیری‌های اخلاقی و اجتماعی می‌شود و به انسان توان مقابله با بحران‌های فردی و جمعی را می‌بخشد.^۸

3. شکرگزاری، قدرشناسی از نعم الهی، از دیگر مصادیق رزق معنوی است که انسان را به اخلاق نیک و رفتار صحیح اجتماعی هدایت می‌کند. قرآن می‌فرماید: «وَإِذَا رَزَقْتُمْ فَاذْكُرُوا»

^۱. همان، ص 96.

^۲. جوادی آملی، تفسیر تسنیم، ج ۱۸، ص ۴۳۵.

^۳. توبه، آیه 119؛ طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۰، ص ۲۷۰.

^۴. نهج البلاغه، حکمت ۴۱۰؛ کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۰۵.

^۵. راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ج ۱، ص ۳۸۰.

^۶. النحل، آیه ۱۲۷؛ فخر رازی، التفسیر الکبیر، ج ۱۸، ص ۲۸۵.

^۷. نهج البلاغه، حکمت ۴۱۲؛ کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۰۸.

^۸. طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۳، ص ۲۸۰.

اللَّهِ»^۱ و امام صادق (علیه السلام) فرموده‌اند: «مَنْ شَكَرَ لِلَّهِ عَزَّوَجَلَّ رَزَقَهُ اللَّهُ بَرَكَهً فِي قَلْبِهِ وَ فِي رِزْقِهِ»^۲ شکرگزاری باعث افزایش رضایت قلبی و کاهش اضطراب، هم در سطح فردی و هم اجتماعی، می‌شود و انسان را به تعامل صحیح با دیگران و اخلاق نیک نزدیک می‌کند.^۳

4. عدالت و انصاف نیز ستون زندگی اخلاقی و اجتماعی انسان به شمار می‌آید و زمینه‌ی بهره‌مندی از سایر فضایل اخلاقی را فراهم می‌آورد. خداوند می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ»^۴ و امام علی (علیه السلام) فرموده‌اند: «الْعَدْلُ أَسَاسُ الْمُلْكِ»^۵ عدالت و انصاف، تعادل فردی و اجتماعی ایجاد می‌کند و موجب اعتماد و ثبات در روابط انسانی می‌شود.^۶

5. حیا و عفت، انسان را از گناه و رفتار ناپسند باز می‌دارند و زمینه‌ی رشد اخلاقی را تقویت می‌کنند. قرآن کریم می‌فرماید: «قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ»^۷ و امام صادق (علیه السلام) فرموده‌اند: «الْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ»^۸ این فضیلت‌ها، انسان را به کرامت فردی و احترام اجتماعی هدایت می‌کنند و موجب ثبات روحی و روانی می‌شوند.^۹

6. اخلاص و نیت پاک نیز پایه‌ی اصلی رزق معنوی است و پذیرش اعمال انسان و رشد اخلاقی را تضمین می‌کند. قرآن می‌فرماید: «وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ»^{۱۰} و پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) فرموده‌اند: «مَا أَخْلَصَ عَبْدٌ لِلَّهِ عَزَّوَجَلَّ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا إِلَّا جَرَتْ يَنَابِيعُ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ»^{۱۱} اخلاص موجب تقویت ایمان، افزایش آرامش قلب

^۱. انعام، آیه ۱۴۲؛ طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۰، ص ۲۷۵.

^۲. کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۰۹.

^۳. راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ج ۱، ص ۳۸۵.

^۴. نحل، آیه ۹۰؛ فخر رازی، التفسیر الکبیر، ج ۲۰، ص ۳۲۰.

^۵. نهج البلاغه، حکمت ۴۱۵؛ کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۱۰.

^۶. طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۵، ص ۴۵۵.

^۷. نور، آیه ۳۰؛ طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۳، ص ۲۸۲.

^۸. کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۰۶.

^۹. راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ج ۱، ص ۳۹۰.

^{۱۰}. بینه، آیه ۵؛ طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۵، ص ۴۶۰.

^{۱۱}. کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۶.

و بهبود روابط اجتماعی می‌شود.^۱ همچنین رزق معنوی شامل آرامش و نورانیت روحی است که رضایت قلبی، قناعت، طمأنینه، نورانیت و توفیق عبادت را در بر می‌گیرد. رضایت قلبی و قناعت، انسان را از حرص و اضطراب رها می‌سازد و به رشد معنوی او کمک می‌کند؛ امام علی (علیه‌السلام) فرموده‌اند: «الْقَنَاعَةُ مَالٌ لَا يَنْفَدُ»^۲ قرآن نیز می‌فرماید: «أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ»^۳ نورانیت و هدایت الهی، روشنائی مسیر اخلاقی و معنوی انسان را تضمین می‌کند.^۴ توفیق عبادت و بندگی نیز از رزق‌های ویژه الهی است که انسان را به تقرب بیشتر به خداوند و رشد روحی و اخلاقی هدایت می‌کند؛ پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) فرموده‌اند: «التَّوْفِيقُ مِنَ اللَّهِ رِزْقٌ لِلْعَبْدِ الْمُؤْمِنِ»

نتیجه‌گیری

بررسی مفهوم رزق و روزی در قرآن و روایات نشان می‌دهد که این دو واژه، معنایی فراتر از تأمین نیازهای مادی انسان دارند و در حقیقت، جلوه‌ای از ربوبیت، رحمت و تدبیر الهی در زندگی بشر به شمار می‌روند. در نگاه وحیانی، رزق منحصر به مال، خوراک و دارایی نیست، بلکه هر نعمتی که به انسان در مسیر بقا، رشد و کمال یاری رساند، مصداقی از رزق الهی است؛ از جمله ایمان، علم، محبت، سلامت و حتی فرصت عبادت. بدین ترتیب، رزق دارای دو بُعد مادی و معنوی است که هر دو در تعادل، هماهنگی و رشد انسان نقش اساسی دارند. رزق مادی شامل نعمت‌هایی است که نیازهای جسمی و دنیوی انسان را برطرف می‌کند، مانند خوراک، مال، سلامت و خانواده. قرآن کریم انسان را به بهره‌گیری صحیح از این نعمت‌ها، پرهیز از اسراف و رعایت عدالت اجتماعی فرا می‌خواند و تأکید می‌کند که هریک از این نعمت‌ها، مسئولیتی اخلاقی نیز در پی دارد. در مقابل، رزق معنوی به ابعاد روحی و درونی انسان مربوط می‌شود و شامل ایمان، تقوا، علم، آرامش قلبی و توفیق عبادت است. این رزق‌ها موجب تعالی روح، رشد اخلاقی و قرب به خداوند می‌شوند و حتی بر گسترش رزق مادی نیز تأثیر مثبت دارند.

^۱. جوادی آملی، تفسیر تسنیم، ج ۱۴، ص ۱۲۵.

^۲. نهج البلاغه، حکمت ۳۷۲؛ کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۲۳.

^۳. رعد، آیه ۲۸؛ طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۳، ص ۲۸۰.

^۴. جوادی آملی، تفسیر تسنیم، ج ۱۴، ص ۱۲۰.

در مجموع، رزق در منطق قرآن و سنت، نظامی جامع از نعمت‌های الهی است که میان زندگی مادی و معنوی پیوند برقرار می‌کند. انسان با شناخت درست این نعمت‌ها، شکرگزاری، اعتدال و مصرف آگاهانه، می‌تواند از رزق الهی بهره کامل ببرد و آن را وسیله‌ای برای تکامل روحی و اجتماعی خود قرار دهد. بنابراین، درک رزق نه صرفاً به معنای شناخت منابع اقتصادی، بلکه شناخت راه‌های رشد، اخلاق و تقرب به پروردگار است؛ زیرا هر نعمت الهی، زمینه‌ای برای آزمایش، شکر و کمال انسان به شمار می‌رود.

فهرست منابع

* قرآن کریم

* نهج البلاغه

1. ابن ابی‌الحدید، عبدالحمید بن هبه‌الله، شرح نهج البلاغه، بیروت، داراحیاء التراث العربی، بی‌تا.
2. ابن‌منظور، محمد بن مکرم، لسان‌العرب، بیروت، دارصادر، بی‌تا.
3. جوادى آملی، عبدالله، تفسیر تسنیم، قم، اسراء، 1380.
4. دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه دهخدا، تهران، دانشگاه تهران، 1330.
5. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، دمشق، دارالقلم، ۱۴۱۲.
6. مفردات ألفاظ القرآن، بیروت، دارالقلم، ۱۴۱۲.
7. شریف رضی، محمد بن حسین، شرح نهج البلاغه، قم، دارالهجرة، ۱۴۱۴.
8. طباطبائی، محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۷.
9. طبرانی، سلیمان بن احمد، المعجم الکبیر، بیروت، داراحیاء التراث العربی، بی‌تا.
10. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع‌البیان فی تفسیر القرآن، تهران، ناصرخسرو، ۱۳۷۲.
11. فخررازی، محمد بن عمر، التفسیر الکبیر (مفاتیح الغیب)، بیروت، داراحیاء التراث العربی، بی‌تا.
12. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران، دارالکتب الإسلامیة، ۱۳۶۳.

مقالات

13. احمدی، رضا، «بررسی مفهوم رزق در قرآن کریم»، فصلنامه پژوهش‌های قرآنی، شماره ۴۵، ۱۳۹۸ ش.
14. کاظمی، زهرا، «رزق و روزی از دیدگاه قرآن و اهل‌بیت (علیهم‌السلام)»، مجله علوم حدیث، شماره ۳۲، ۱۴۰۰ ش.
15. یوسفی، مهدی، «نقش رزق الهی در تربیت انسان مؤمن»، پژوهشنامه معارف اسلامی، شماره ۲۱، ۱۴۰۱ ش.